УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Колективна монографія

Під редакцією
Непочатенко О.О.

Умань
Видавець «Сочінський»
2021

УДК 338.43
ББК 65.32
С 76

Друкується за рішенням вченої ради
Уманського національного університету садівництва
(протокол №3 від 21.11.2020 року)

Рецензенти:
доктор економічних наук, професор Малік М.Й.;
доктор економічних наук, професор Жудро М.К.;
доктор економічних наук, професор Нестерчук Ю.О.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів (у т.ч. відсутність плагіату) відповідальність несуть автори. Матеріали подаються в авторській редакції.

Гармонійний розвиток економіки України в умовах трансформаційних перетворень / Під ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. Умань: Видавець «Сочінський», 2021. 157 с.

ISBN 978-966-2643-22-0

У монографії викладені результати досліджень сучасних проблем розвитку економіки України. Висвітлені соціально-економічні аспекти сталого розвитку економіки. Розглянуто роль та місце фінансової та податкової політики у забезпеченні поступального розвитку економічної системи. Досліджено розвиток окремих галузей національної економіки. Значну увагу приділено теоретичним та практичним аспектам розвитку підприємницької діяльності як основи успішного функціонування економіки країни.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників та фахівців, які займаються питаннями розвитку економіки.

ISBN 978-966-2643-22-0

© Уманський національний університет садівництва, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

1.1. Екологічні заходи в програмі сталого розвитку регіону та умови їх програмування (*Петренко О.Я., к.е.н., доцент Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва; Завадський С.О., директор ДП «Харківський науково-дослівний та проектний інститут землеустрою»*) 8

1.2. Кредитування дрібних аграріїв через призму земельної реформи (*Бондаренко Н.В., к.е.н., доцент, Цимбалюк Ю.А., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва; Яковенко О.Р., здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Уманський національний університет садівництва*) 17

1.3. Механізми реалізації державної політики у сфері забезпечення раціонального використання та охорони земель (*Макєєва Л.М., к.н. держ.упр., доцент, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва)* 25

1.4. Маркетингові аспекти аграрного менеджменту (*Школьний О.О., д.е.н., професор Уманський національний університет садівництва*) 31

1.5. Розвиток конкурентноспроможного ринку освітніх послуг в умовах економічних світових процесів (*Пономаренко О.В., викладач, Уманський національний університет садівництва*) 36

1.6. Стан екологічного оподаткування в Україні та напрями його оптимізації *(Барабаш Л.В., к.е.н., доцент, Осіпова А.А., викладач, Уманський національний університет садівництва*) 41

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

2.1. Методологічні підходи до формування механізму аграрного страхування (*Прокопчук О.Т., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва)* 48

2.2. Переваги та недоліки недержавного пенсійного страхування в *Україні (Бондаренко Н.В., к.е.н., доцент, Власюк С.А., к.е.н., доцент, Підопригора С.М., здобувач третього рівня вищої освіти, Уманський національний університет садівництва*) 53

2.3. Стан та тенденції розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні (*Мельник К.М., к.е.н., доцент, Улянич Ю.В., к.е.н., доцент* 59

Перший етап – етап переддоговірних відносин агрострахового процесу є вступним та пов'язаний із переговорними процедурами, другий – етап договірних відносин є основним етапом, відображаючи документальне оформлення угоди та, відповідно, виконання усіх зобов'язань сторонами та третій – етап постдоговірних відносин є завершальним етапом процесу, що характеризується оцінкою результатів виконання договорів агрострахування.

Таким чином, напрацювання даного дослідження дозволили представити формування механізму агрострахуання з позиції організаційної, структурно-функціональної, а також управлінської композиції страхових відносин в аграрному секторі економіки в умовах трансформаційних процесів на означеному ринку. Розмежування методологічних підходів до означеної трійки композицій страхових відносин в аграрному секторі економіки зумовлюється відлагодженість етапів агрострахового процесу і систематизацією взаємовідносин суб'єктів агрострахового ринку.

2.2. Переваги та недоліки недержавного пенсійного страхування в Україні

Найважливішою проблемою, що гальмує розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, є несприйняття її як альтернативи державній системі. Останніми роками замість комплексного розвитку всієї пенсійної системи йде однобічне нарощування ресурсів бюджету Пенсійного фонду України – системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (і це називається пенсійною реформою). При цьому ресурсів із року в рік не вистачає. Бюджет ПФУ є постійно дефіцитним, і це при тому, що в Україні доволі висока ставка пенсійних внесків ПФУ, і крім того.[78] Головним джерелом фінансування системи соціального захисту населення України є кошти державного та місцевих бюджетів, а також фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Вагому роль у подоланні соціальних ризиків, серед яких – досягнення пенсійного віку, покриття витрат на лікування, втрата працездатності, відіграють недержавні фінансові інститути (недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, банки) та благодійні організації.[79]

Основними недоліками недержавного пенсійного страхування низький рівень доходів громадян, що є причиною спрямування практично усіх зароблених коштів на поточне споживання та робить добровільне страхування недоступним для більшості населення України.

– низька фінансова грамотність та постійна нестабільність у державі зумовили зростання недовіри;

[78] Зеленко Н. М., Зеленко В. А. Аналіз ринку недержавного пенсійного страхування в Україні: соціально-економічний вимір. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Вип. 2, 2019. С.126-133.

[79] Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення України. Актуальні питання теорії і практики фінансів. Світ фінансів. 3(60). 2019. С. 121-138. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1250/1253

– низький рівень розвитку вітчизняного фондового ринку здійснює ряд перешкод в Управлінні активами пенсійних фондів, страхових організацій та банківських установ;

– погано відпрацьована схема захисту пенсійних накопичень є досить значним чинником ризику при здійсненні даного виду діяльності;

– затягування в Україні протягом останніх років процесу впровадження в життя державної накопичувальної пенсійної системи гальмує подальший розвиток недержавного пенсійного страхування, оскільки як в обов'язковій, так і в добровільній складових основними суб'єктами цих процесів виступають ті самі фінансові інститути (НПФ, компанії зі страхування життя, банківські установи – зберігачі, компанії з управління активами і т. д.).

Ефективне запровадження обов'язкової накопичувальної складової потенційно має здійснити популяризацію недержавної. Яка має ряд переваг при визначених недоліках:

– розмір виплат у даній системі насамперед залежить від бажання застрахованої особи та її матеріального стану (працедавця);

– недержавне соціальне страхування є непіддатне впливу «старіння населення» та процесам тінізації ринку праці;

– у випадку з накопичувальним пенсійним страхуванням є присутнім нарахування інвестиційного доходу, що дозволяє індексувати нагромаджені кошти на рівень інфляції та одержувати додатковий прибуток.

– законодавством передбачено режим пільгового оподаткування для підприємств – страхувальників та застрахованих осіб;

– підприємство – засновник корпоративного пенсійного фонду має змогу інвестувати частину активів корпоративного пенсійного фонду.[80]

У сукупності можливих видів вітчизняних недержавних пенсійних фондів вирізнено відкриті, корпоративні і професійні, їх характеристики мають відмінності у складі засновників, вкладників і учасників (табл. 1).

1. Загальні характеристики існуючих видів НПФ в Україні

Види НПФ	Засновники	Вкладники	Учасники
Відкритий	Будь-які юридичні особи	Будь-які вкладники	Будь-які учасники
Корпоративний	Одне або кілька підприємств	Засновники й інші підприємства, учасники	Працівники підприємств-вкладників
Професійний	Професійні обєднання	Засновники й інші підприємства за договором, учасники	Члени професійних обєднань

[80] Зеленко Н. М., Зеленко В. А. Аналіз ринку недержавного пенсійного страхування в Україні: соціально-економічний вимір. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Вип. 2, 2019. С.126-133.

У таблиці 2 показано розподіл функцій і послуг фінансових установ, які беруть участь в організації вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення.

2. Розподіл функцій і послуг фінансових посередників у системі недержавного пенсійного забезпечення

Фінансовий посередник	Статутний капітал	Функції	Послуги
НПФ	-	Акумулювання коштів учасників	Залучення пенсійних внесків і виплата пенсій на визначений термін
Компанія з управління активами (КУА)	300 тис євро 500 тис євро: для КУА–АПФ. Власний капітал – не менше 300тис євро.	Операції з цінними паперами, інвестування коштів НПФ, звітність перед радою НПФ щодо операцій за рахунок пенсійних активів НПФ	Розміщення залучених внесків. Формування інвестиційного портфелю
Адміністратор пенсійного фонду (АПФ)	300 тис євро 300 тис євро: для КУА-АПФ. Власний капітал – не менше 200тис євро.	Облік коштів НПФ, переведення їх від НПФ до КУА. Розподіл інвестиційного доходу, переведення грошей в інший НПФ, банк, СК. Контроль структури портфеля НПФ	Адміністрування НПФ
Банк-зберігач	Мінімум – 5 млн євро	Зберігання рахунків і коштів АПФ, активи НПФ і відповідних документів. Депонування частини активів НПФ. Контроль структури портфеля НПФ і обґрунтованості опре цій КУА і АПФ щодо придбання активів	Депозитні послуги – відкриття і підтримка пенсійного депозитного рахунку
Страхова компанія	Мінімум для СК – 1,5 млн євро	Розрахунок і здійснення ануїтет них (довічних) виплат учаснику НПФ	Довічне пенсійне страхування коштів, накопичених НПФ пенсійної системи

Пенсійна система України в сучасному вигляді діє з 2004 року та формально складається з трьох рівнів пенсійного забезпечення. Пенсійні виплати майбутнім пенсіонерам мають формуватися з трьох незалежних джерел, що дозволить збалансувати пенсійну систему та підвищити рівень життя українців у похилому віці.

Перший рівень це солідарна система. Його особливістю є відрахування із заробітної плати у вигляді єдиного соціального внеску (ЄСВ), що складає 22%, надходять до Пенсійного фонду України та відразу перерозподіляються та виплачуються нинішнім пенсіонерам. На сьогоднішній день солідарна система не може забезпечити достойний рівень пенсії, в першу чергу, через демографічні причини, а саме, через старіння населення України – постійне збільшення кількості пенсіонерів та зменшення кількості працюючих людей. Тих коштів, що надходять до пенсійного фонду не вистачає для покриття виплат пенсіонерам. Бюджет ПФУ у 2018 р. складав 353,6 млрд. грн., а дотації з Держбюджету 139,3 млрд грн. На даний момент, Пенсійний фонд України має значний дефіцит – понад 130 млрд. грн., що складає 50% від свого бюджету та для його покриття щороку з держбюджету виділяються значні додаткові суми.

Другий рівень це обов'язкова накопичувальна система, яка передбачає щомісячні обов'язкові відрахування із заробітної плати працівника (з 2% до 7% від зарплати, поступове щорічне зростання) до обраного учасником сертифікованого недержавного пенсійного фонду. Кошти потрапляють на персональні рахунки громадян, де вони обліковуються, інвестуються, генерують дохід та збільшують розмір майбутніх пенсійних виплат. Наразі даний рівень ще не працює, та концепція і параметри його запуску наразі активно обговорюються серед учасників ринку, профільних державних органів та народних депутатів.

Третій рівень – система добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Ця система представлена недержавними пенсійними фондами, яких в Україні налічуються близько 60. Пенсійні внески до них здійснюються вкладником на добровільних засадах, кошти обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку, на них нараховується інвестиційних дохід. По досягненні пенсійного віку (за 10 років до офіційно встановленого пенсійного віку в Україні) учасник фонду отримує додаткову недержавну пенсію, що не залежить від стажу або державної пенсії. Приймати участь в цьому рівні можуть як фізичні особи, здійснюючі внески за себе, своїх рідних та дітей, так і юридичні особи, піклуючись про майбутню пенсію своїх робітників. Здійснюючі такі внески і фізичні, і юридичні особи мають можливість отримувати податкові пільги. У недержавному пенсійному забезпечені розмір пенсії залежить від внесків на користь учасника, що робить він, строку накопичення та інвестиційного прибутку, що постійно нараховується на ці внески. Це інструмент пенсійного накопичення, де є можливість самостійно впливати на розмір своєї майбутньої пенсії. Саме самостійне добровільне накопичення є основою пенсійного забезпечення у більшості розвинених країн. Активи в управлінні недержавних пенсійних фонду складають суму 2,6 млрд. грн., а кількість учасників – 847 000 осіб.[81]

Сума коштів, акумульованих у недержавних пенсійних фондах, станом на початок 2019 року склала 2 745,2 млн грн (або трохи більше $ 100 млн), що в розрахунку на одного учасника системи в середньому становить 3 210 грн. До

[81] Пенсійна система УкраїниURL: https://otppension.com.ua/pension-system-of-ukraine

участі у недержавному пенсійному забезпеченні залучені лише 855 тис. учасників, або приблизно 5 % працездатного населення. За період з грудня 2013 по грудень 2018 року номінальна чиста середньорічна дохідність по системі склала 9,6 %, натомість реальна, з поправкою на інфляцію, мала від'ємне значення, а саме мінус 8,1 %. Такі показники діяльності фактично ставлять під сумнів спроможність даних фондів та неможливість генерувати позитивний довгостроковий інвестиційний дохід.

Невтішні показники системи недержавного пенсійного забезпечення викликані сукупністю причин, серед яких несприятлива макроекономічна ситуація, відсутність розвинутих ринків капіталу й надійних фінансових інструментів, низький рівень доходів населення і нерозуміння необхідності заощаджувати на пенсію, брак інформації про існування недержавних пенсійних схем. Серед усіх причин окремо виділяється проблема «самих недержавних пенсійних фондів», які є «дуже дорогими для учасників».

Розрахунки дохідності лише відкритих недержавних пенсійних фондів з активами не менше 10 млн грн, які охоплюють різні часові періоди, у тому числі 10 річний загалом «виглядають доволі пристойно» (рис. 1).

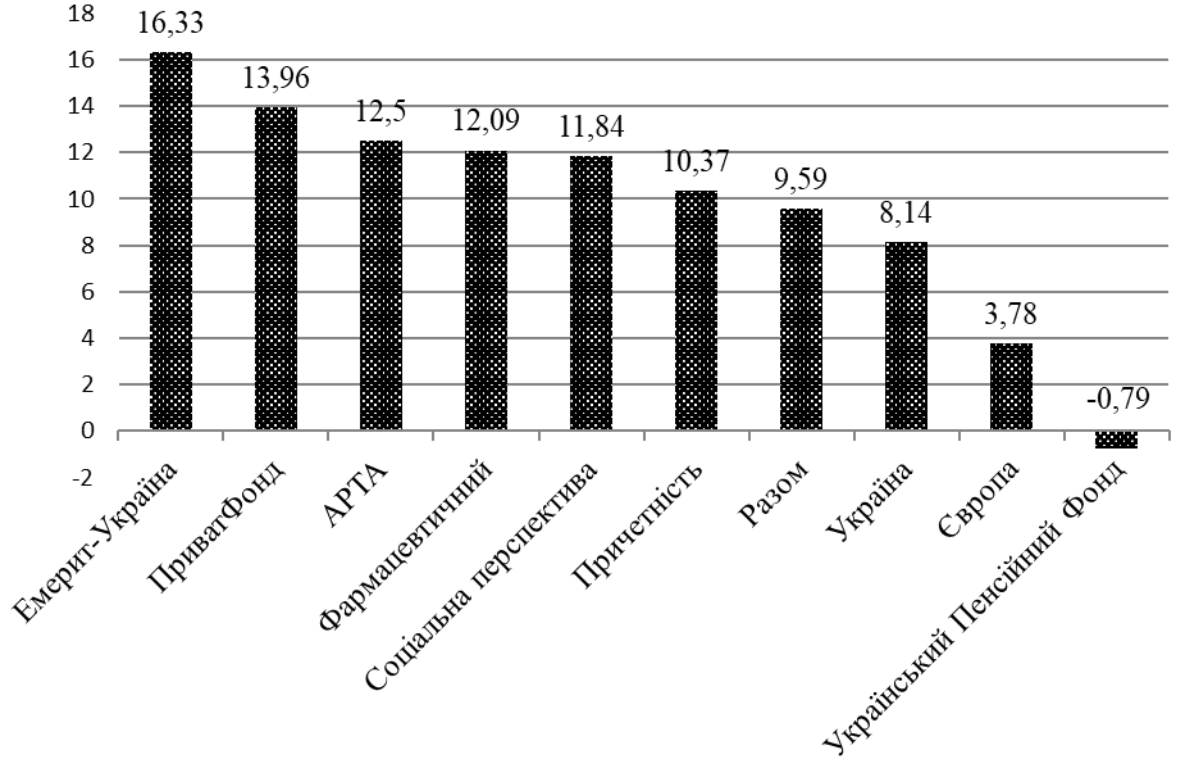

Рис. 1. Середньорічна номінальна дохідність провідних відкритих НПФ за період з 2009 по 2018 рр., %

Середньорічна реальна дохідність восьми із одинадцяти «великих» НПФ за період з 2009 по 2018 рік має від'ємне значення, з урахуванням інфляції для зниження агентських ризиків необхідно запроваджувати комплекс додаткових заходів, зокрема пов'язаних із належним розкриттям інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів, посиленням пруденційних регулятивних правил та нагляду за їхнім виконанням тощо. Разом з тим, усі ці заходи будуть мати

ефект лише у тому випадку, якщо на запобігання агентських ризиків будуть «налаштовані» модель організації діяльності з накопичувального пенсійного забезпечення та система управління НПФ.

Одним із важливих показників ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні є вартість їх активів. Загальна вартість активів, сформованих НПФ, станом на 31.12.2018 р. становила 2745,2 млн грн, що на 11,2% або 276 млн грн більше, порівняно з аналогічним періодом 2014 р. (табл. 3).

3. Динаміка показників діяльності НПФ в Україні

Показники	2014р.	2015р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Темп приросту
Загальна кількість учасників НПФ, тис осіб	833,7	836,7	834,0	840,8	855,3	2,6
Кількість укладених пенсійних контактів, тис	55,1	59,7	62,6	58,7	68,8	24,9
Пенсійні внески, всього млн. грн, у т ч:	1808,2	1886,8	1895,2	1897,3	2000,5	10,6
від фізичних осіб	71,4	80,3	92,2	124,3	172,1	141,0
Від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0
від юридичних осіб	1736,1	1806,3	1802,1	1772,3	1827,7	5,3
Пенсійні виплати, млн. грн., у т. ч.:	421,4	557,1	629,9	696,3	809,9	92,2
одноразові пенсійні виплати	384,6	475,7	499,4	505,9	545,5	41,8
пенсійні виплати на визначений строк	36,8	81,4	130,5	190,4	264,4	618,5
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн	2469,2	1980,0	2138,7	2465,6	2745,2	11,2

Зауважимо, що впродовж досліджуваного періоду темпи приросту цього показника коливалися, зокрема в 2015 р. загальна вартість активів НПФ зменшилася на 19,8% проти 2014 р., у 2016 р. зросла на 8,0% щодо показника 2015 р., у 2017 р. зросла на 15,3%, порівняно з аналогічним періодом 2016 р., а в 2018 р. – на 11,3%, проти показника 2017 р..[828384]

У країнах з високим рівнем середньодушового доходу населення (Люксембурзі, Нідерландах, Ірландії, Франції, Бельгії, Німеччині) таке співвідношення сягає від 80 до 350%, то у країнах з порівняно низьким середньодушовим доходом (Греції, країнах Балтії, Словаччині тощо) відповідне співвідношення коливається в діапазоні від 10 до 25%.

Для створення системи управління НПФ, яка була б здатна запобігати агентським ризикам, необхідна зміна моделі організації діяльності з накопичувального пенсійного забезпечення. Практично в усіх країнах

[82] Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL : https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf.

83 Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL : https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf.

84 Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL : https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.

Центральної та Східної Європи застосовується модель організації діяльності, за якої управління пенсійними фондами, що є організаційною формою об'єднання пенсійних накопичень учасників, здійснюють афілійовані до них управляючі компанії. За такої моделі управляюча компанія та пенсійний фонд мають, як правило, спільні органи управління з чітко визначеними обсягами фідуціарних обов'язків і відповідальності та розглядаються як єдина установа пенсійного забезпечення. Незалежно від того має чи немає пенсійний фонд статус окремої юридичної особи, така модель організації діяльності передбачає, що управляюча компанія діє від імені пенсійного фонду, приймає на себе (або їй передається) управління пенсійним фондом цілком та залишається повністю відповідальною за дотримання обов'язків перед учасниками пенсійного фонду, навіть у тому випадку, коли певні базові процеси передаються на аутсорсинг.[85]

Застосування подібної моделі в Україні дасть можливість, сформувати систему органів корпоративного управління з чітко визначеними фідуціарними обов'язками і відповідальністю перед учасниками НПФ та провадити орієнтовану на захист інтересів учасників сучасну систему управління НПФ з відповідним інструментарієм внутрішнього контролю, функціями ризик-менеджменту і внутрішнього аудиту, можливостями гнучкого застосування інсорсингу чи аутсорсингу відповідно до потреб управління.

2.3. Стан та тенденції розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні

Забезпечення фінансової стабільності є ключовою проблемою розвитку сучасних держав, у тому числі і України, в умовах лібералізації товарно-грошових відносин та фінансової глобалізації. Це, у свою чергу, створює підґрунтя для постійного розвитку та вдосконалення системи банківського регулювання та нагляду відповідно до мінливих ринкових умов.

Сучасні тенденції розвитку банківського нагляду охоплюють широке коло питань, що стосуються організаційних аспектів його реалізації та реформування інститутів системи банківського нагляду та регулювання; змісту та цільової спрямованості моніторингу за станом фінансово-кредитної системи; та в цілому методологічних засад його здійснення. Впровадження надбань та вдосконалень окремих елементів системи банківського нагляду та регулювання у національну практику потребує врахування безлічі факторів, починаючи з історичних особливостей фінансового розвитку до сучасного стану та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни в цілому.

У Законі України «Про Національний банк України» визначено трактування поняття банківське регулювання так: банківське регулювання – одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської

85 Що не так з недержавними пенсійними фондами? https://rpr.org.ua/news/shcho-ne-tak-z-nederzhavnymy-pensiynymy-fondamy/